

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ТА НАСЛІДКИ ПОДОЛАННЯ

Перегуда Ю. А.

Постановка проблеми. Вторгнення Росії в Україну становить найбільшу загрозу миру та безпеці в Європі з часів закінчення холодної війни. 21 лютого 2022 року президент Росії виступив із дивною, а часом і безтурботною промовою, в якій виклав довгий список скарг як виправдання «спеціальної військової операції», оголошеної наступного дня. Хоча ці скарги включали тривалу суперечку щодо розширення Організації Північноатлантичного договору (НАТО) і форму архітектури безпеки в Європі після холодної війни, мова зосередилася на набагато більш фундаментальному питанні: легітимності української ідентичності. Це відображає світогляд, підкреслюючи глибоку єдність східних слов'ян – росіян, українців і білорусів, які ведуть своє походження від середньовічної Київської Русі – і припускаючи, що сучасні держави Росія, Україна, Білорусь має розділити політичну долю як сьогодні, так і в майбутньому. Наслідком цієї точки зору є твердження, що окремі українська та білоруська ідентичності є продуктом іноземних маніпуляцій і що сьогодні Захід йде по стопах імперських суперників Росії, використовуючи Україну (та Білорусь) як частину «анти- Російський проект»¹.

Конфлікт, який може перерости в найбільший в Європі з часів Другої світової війни, зруйнував надії на сильне відновлення світової економіки від коронавірусу принаймні в короткостроковій перспективі. Вторгнення Росії в Україну сколихнуло фінансові ринки, а посилення геополітичної напруженості призведе до посилення високої інфляції та вузьких місць ланцюга поставок. Прямий вплив зниження торгівлі з Росією, економічних санкцій, накладених на Москву США та ЄС, і фінансового зараження, ймовірно, будуть переважені непрямими наслідками впливу на бізнес і споживчі настрої та ринки товарів.

Протягом усього часу перебування Путіна на посаді Москва проводила політику щодо України та Білорусі, засновану на припущенні, що їхня відповідна національна ідентичність є штучною, а отже, крихкою. Аргументи Путіна про іноземних ворогів, які пропагують українську (і, більш розповсюдженим чином, білоруську) ідентичність у рамках геополітичної боротьби з Росією перегукуються з тим, як багато його попередників відмовлялися погодитися

на посередництво звичайних людей, які прагнули автономії від царського чи радянського панування.

Це також допомагає пояснити військову стратегію Росії. У Москві, здається, підраховали, що достатньо українців, принаймні у східній частині країни, приймуть якусь форму реінтеграції в сферу російського впливу через спільні культурні, мовні, релігійні та інші зв'язки з Росією. Незважаючи на те, що довосенні опитування показали, що велика кількість українців готові взятися за зброю, щоб захистити свою країну від російського вторгнення, ставка Москви не була абсолютно неправдоподібною, враховуючи нещодавні зміни та збереження родинних та інших зв'язків через російсько-український кордон. Тим не менш, російська війна заплуталася не в меншій мірі тому, що цей розрахунок щодо української ідентичності виявився вкрай хибним.

Останні три десятиліття – і особливо роки після «Революції гідності» 2014 року та подальшої анексії Криму Росією та інтервенції на Донбасі – стали свідками значного зміцнення української громадянської ідентичності. Ця українська громадянська нація охоплює не лише україномовних у західній частині країни, а й більшу частину російськомовного, але дедалі більше двомовного сходу. У незалежній Україні виросло покоління, яке, незважаючи на всі свої недоліки, зберегло міцну демократію і стає все більш європейським у своєму світогляді (не в меншій мірі завдяки агресивному втручання Росії), навіть якщо Путінська Росія залишається зацикленою на квазі-імперські великодержавні прагнення. У всякому разі, нинішня війна ще більше об'єднала громадян України з усіх регіонів, мовних та релігійних верств, водночас зміцнюючи розкол між українською та російською ідентичностями. Таким чином, що б не відбувалося на полі бою, Росія майже напевно зазнає невдачі у своєму прагненні встановити тривалий контроль над своїм сусідом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій закордонних та українських експертів показав, що наразі в Україні існує чітка проблема ідентифікації ресурсів, резервів підвищення економічних потужностей на повоєнне відновлення, а також виявлення «слабких» місць в інституціональній інфраструктурі розбудови та удосконалення вітчизняного законодавства. Серед згаданих дослідників (що були вивчені для цілей даного дослідження) Дж. Манкофф, Бабенко В., Пасмор М., Молле В., Власюк Т. та інші. Разом із тим у дослідженні чималу увагу приділено

¹ Mankoff, J. (2022). Russia's War in Ukraine. Identity, History and Conflict. URL: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/220422_Mankoff_RussiaWar_Ukraine.pdf?tGhbft.Eyo9DdEsYZPaTWbTZUtGz9o2_

вивченню публікацій міжнародних політичних та професійних організацій.

Метою є ідентифікація основних ключових економічних проблем (на прикладі сільськогосподарської галузі) та інституціональних заходів щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Російська експортно-орієнтована економіка, безсумнівно, зазнає значної економічної шкоди від санкцій, але деталі все ще мають велике значення для оцінки масштабів. Росія протягом останніх років мала профіцит рахунку поточних операцій, який МВФ оцінив у 5,7% у 2021 році, а загальний експорт становить приблизно 1/3 ВВП Росії. У той час як Росія в рамках свого поштовху до підвищення економічної незалежності («Фортеця Росії») змогла зменшити свою залежність від західної торгівлі, рішення ЄС щодо санкцій все ще мають значний вплив, враховуючи, що на ЄС припадає 40% російського ринку загального експорту. Близько 50% російського експорту складається з енергоносіїв, а це означає, що можливе ембарго значно посилить вплив санкцій. З російської точки зору, нафта і нафтопродукти є відносно важливішими, оскільки на них припадає майже 79% загального експорту енергоносіїв Росії. За даними російської митниці, близько 50% вартості експорту нафти та нафтопродуктів припадає на продажі в країні ЄС. Натомість торгівля природним газом є важливішою для Європи, оскільки було б важко повністю замінити російські поставки, що пояснює, чому нафта є більш вірогідним варіантом для ембарго ЄС. Частка експорту до Китаю з роками неухильно збільшується, але залишається меншою порівняно з ЄС, трохи вище 30%. Поки що Китай залишався відносно нейтральним щодо санкцій, балансуючи свої тісні відносини з Росією та відносно більшу важливість Заходу в міжнародній торгівлі. Китай потенційно міг би пом'якшити скорочення російського експорту, оскільки раніше він закуповував нафту в країнах, які перебувають під західними санкціями, таких як Іран та Венесуела. Тим не менш, виключення Росії з SWIFT вже вплинуло на торгівлю з Китаєм, оскільки, незважаючи на зусилля обох країн щодо розвитку місцевих платіжних систем, більша частина двосторонньої торгівлі все ще здійснюється через SWIFT. Поки що лише обмежену кількість великих російських банків було виключено з SWIFT (наприклад, Ощадбанк все ще включений), тому конкретні найближчі наслідки залишаються невизначеними. Окрім практичних аспектів санкцій, проблемою може бути й логістика, оскільки торгівлю природним газом важко змінити. Ключовий газопровід з Росії до Китаю не підключений до західних труб, хоча Росія планує збільшити потужність на схід. Нафту легше транспортувати, але зараз близько 63% російської нафти транспортується через Балтійське, Чорне та Арктичне моря, далеко від Китаю.

На додаток до можливої зупинки експорту, економічна ізоляція також означає перерваний доступ до глобальних ланцюгів поставок. Основні категорії імпортованих товарів включають промислові товари, такі як автомобілі, і ресурси для промислового виробництва, і можливі санкції стануть вершиною існуючих проблем глобального ланцюга поставок. Хоча Росія змогла диверсифікувати свій імпорт із Заходу після попередніх санкцій, на ЄС все ще припадає 40% вартості імпорту, а це означає, що повне припинення торгівлі означало б серйозні збої. З 2014 року зростання російського ВВП було помірним, а попередні середньострокові перспективи війни спочатку не були райдужними. На початку 2000-х річний приріст ВВП Росії коливався в межах 5-10%. Зростання значною мірою було зумовлено зростанням споживання домогосподарств, а також зросли інвестиції. На початку 2010-х ріст почав сповільнюватися, і в 2015 році, після анексії Криму Росією, ВВП скоротився на 2%, але, за оцінками, більша частина зниження ВВП на той час була пов'язана з падінням цін на нафту, тоді як негативний вплив санкцій оцінюється лише в 1% пункту.

З 2014 року щорічне зростання ВВП було помітно повільніше, ніж на початку 2000-х років, оскільки зростання як споживання, так і інвестицій зупинилося. Довоєнні оцінки МВФ щодо економічного зростання Росії в 2022-2026 роках були в діапазоні 1,6-2,0%. Слабка відправна точка підкреслює декілька слабких місць в російській економіці: старіння населення та слабке зростання продуктивності, що означає слабкий попит на інвестиції та гальмування зростання реальної заробітної плати, що гальмує приватне споживання. Після російського вторгнення в Україну 24 лютого інфляція в Росії стрімко прискорилася. Зараз тижнева інфляція вдвічі перевищила 2%, що означає безпрецедентно високу інфляцію, що матиме значний негативний вплив на приватне споживання, оскільки заробітна плата не зможе так швидко коригуватися. З 2014 року інвестиції майже не зросли, а триваюча невизначеність, широке виведення західного бізнесу з Росії в результаті санкцій або добровільного бойкоту, а також важкі наслідки санкцій щодо ключових російських фінансових установ ще більше впливатимуть на інвестиції та зайнятість. Відтік мізків, оскільки високоосвічені люди, які не схвалюють політику Путіна, зараз покидають Росію, є додатковим гальмом для продуктивності та, ймовірно, матиме довготривалі негативні наслідки для потенційного зростання. Чистий експорт становить лише близько 3% ВВП Росії. За відсутності подальших санкцій щодо російської торгівлі енергоресурсами російська економіка продовжить отримувати вигоду від експорту вуглеводнів, тоді як імпорт, ймовірно, зазнає серйозного удару від тепер запроваджених санкцій. Отже, у короткостроковій перспективі, якщо ЄС утримається від накла-

дення ембарго на імпорт російських енергоносіїв, вплив чистого експорту на російську економіку може бути навіть позитивним, компенсуючи деякі економічні втрати у споживанні та інвестиціях. У нинішній ситуації торгівля енергією також надає Росії обмежений доступ до іноземних валют. Незважаючи на те, що чистий експорт потенційно може забезпечити певну подушку, і навіть за відсутності ембарго ЄС на імпорт російської нафти, ми очікуємо помітного падіння зростання російського ВВП у 2022 році. Навіть до дефіциту поставок через санкції, виробнича активність була пригнічена в лютому з РМІ впади нижче 50-го порогу вперше з вересня. Діяльність сектору послуг також зазнає серйозного удару через зниження купівельної спроможності споживачів. Консенсус прогнозує зростання ВВП на -8% у 2022 році відповідно до щомісячного опитування аналітиків ЦБР, а також відповідно до скорочення ВВП у 2009 році, яке було найгіршим з середини 1990-х років.

Якщо виходити за межі початкового удару по діяльності, економічна ізоляція, викликана як санкціями, так і добровільним бойкотом, ймовірно, триватиме набагато довше, ніж сама війна. Стагнація, спричинена політикою фортеці Росії, включаючи відсутність іноземних інвестицій та зниження торгівлі, імовірно, буде ще поглиблюватися, впливаючи на рівень життя російських домогосподарств, особливо відносно інших економік. Російський номінальний ВВП на душу населення в доларах США зріс у сім разів з 2000 по 2013 рік, але потім знизився на 36% до 2020 року. Для порівняння, ВВП на душу населення в доларах США в 2013 році був більш ніж удвічі більшим, ніж у Китаї, який перевищив Росію в 2020 році. Хоча спочатку оцінювалося, що рейтинги схвалення Путіна підвищилися в березні, економічні труднощі для домогосподарств можуть змінити курс у довгостроковій перспективі. У разі ембарго ЄС на імпорт російських енергоносіїв, доступ Росії до іноземної валюти, крім, наприклад, китайський юань був би серйозно порушений. Серйозний обвал надходжень іноземної валюти додасть істотного тиску на бюджет федерального уряду, який у 2021 році вже мав дефіцит, викликаний пандемією. У довоєнних економічних прогнозах очікувалося, що бюджет федерального уряду буде збалансований у 2022 році, але така картина істотно зміниться, якщо експорт енергії до ЄС буде заборонений. У сценарії, коли ЄС наклав ембарго на імпорт російських енергоносіїв, ми бачимо більшу ймовірність збільшення боргу федерального уряду для фінансування дефіциту. Ми вважаємо, що за відсутності іноземних інвесторів центральний банк був би змушений брати активну роль у фінансуванні дефіциту, підвищуючи ймовірність виходу інфляції з-під контролю. Це ще більше вплине на купівельну спроможність споживачів, внутрішній попит та економічне зростання. Можливо, навіть важливіше те, що таке рішення потенційно

може порушити спроможність російського уряду платити за своїх федеральних службовців, включаючи військовослужбовців і поліцію. Очевидно, що монетарне фінансування, яке можливе, все одно дозволить продовжити виплати та зарплати в російських рублях, але подальше прискорення інфляції призведе до зниження купівельної спроможності зарплат. Ми вважаємо, що це значно підірве стабільність у Росії та підвищить ризик соціальних заворушень, а також послабить моральний дух російської армії.

Таким чином, ми вважаємо, що ембарго ЄС на імпорт російських енергоносіїв може стати потенційною зміною гри – фактором, який, у кращому випадку, може припинити війну. Ціна буде високою для Європи в короткостроковій перспективі, але з часом європейська економіка адаптується. Ціна для російської економіки була б значно вищою, а негативні впливи були б набагато тривалішими.

Розглянемо детальніше ключові економіко-правові наслідки військової агресії щодо України.

Очевидно, що криза сильно впливає на і без того напружений автомобільний сектор через різноманітні дефіцити та високі ціни на товари та сировину: метали, напівпровідники, кобальт, літій, магній. Українські автомобільні заводи постачають головні виробники автомобілів у Західній Європі: деякі оголосили про зупинку заводів у Європа, тоді як інші заводи по всьому світу вже планують відключення через нестачу мікросхем.

Авіакомпанії та морські вантажні компанії також постраждають від підвищення цін на паливо, причому авіакомпанії найбільше піддаються ризику. По-перше, за оцінками, паливо становить приблизно третину їх загальних витрат. По-друге, європейські країни, США та Канада заборонили доступ на свої території російським авіакомпаніям, а Росія, у свою чергу, заборонила європейським та канадським літакам у своєму повітряному просторі. Це означає високі витрати, оскільки авіакомпаніям доведеться брати довший маршрут. Зрештою, у авіакомпаній мало можливостей для зростання витрат, оскільки вони продовжують стикатися з нижчими доходами через вплив пандемії.

Залізничні вантажні перевезення також постраждають: європейським компаніям заборонено співпрацювати з російськими залізничними дорогами, що, ймовірно, порушить вантажні перевезення між Азією та Європою, транзитом через Росію.

Очікується, що сировина для нафтохімічних продуктів буде дорожчою, а зростання цін на природний газ вплине на ринки добрив, а отже, і на всю агропродовольчу промисловість.

Суттєвими економічними наслідками може обернутись війна і для західних європейських країн (у тому числі держав-членів ЄС).

Через свою залежність від російської нафти та природного газу Європа видається регіоном, найбільш схильним до наслідків цього конфлікту. Замі-

нити всі поставки російського природного газу в Європу неможливо в короткостроковій та середньостроковій перспективі, а поточний рівень цін матиме значний вплив на інфляцію. Хоча Німеччина, Італія чи деякі країни Центрально-Східної Європи більше залежать від російського природного газу, торговельна взаємозалежність країн Євразії свідчить про загальне уповільнення. Крім того, повне скорочення потоків російського природного газу в Європу підвищить вартість до 4 процентних пунктів у 2022 році, що приведе річний ріст ВВП до нуля, швидше за все, на негативній території – залежно від руйнування попиту. управління.

Для решти країн світу економічні наслідки будуть відчуватися головним чином через зростання цін на сировину, що підживлюватиме вже існуючий інфляційний тиск. Як завжди, коли ціни на сировину зростають, особливо постраждають чисті імпортери енергоресурсів та харчових продуктів, у разі ще більшої ескалації конфлікту з привидом серйозних перебоїв у постачанні. Зниження попиту з Європи також перешкоджатиме світовій торгівлі. В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні вплив буде відчуватися майже відразу через підвищення цін на імпорт, особливо цін на енергоносії, при цьому багато країн регіону є чистими імпортерами енергії, очолювані Китаєм, Японією, Індією, Південною Кореєю, Тайванем і Таїландом. Оскільки північноамериканські торговельні та фінансові зв'язки з Росією та Україною досить обмежені, вплив конфлікту в основному буде відчуватися через ціновий канал та уповільнення зростання в Європі. Незважаючи на перспективу уповільнення економічного зростання та вищу інфляцію, не очікується, що останні геополітичні події на цьому етапі зруйнують монетарну політику в Північній Америці².

Окремим глобальним економічним наслідком, за прогнозами Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, є виникнення нестачі продовольчих товарів та, як наслідок, висока імовірність настання голоду не лише в Україні, а й в багатьох регіонах світу, що залежать від експорту українських продовольчих товарів³.

Попередні результати системи моніторингу Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) показують тенденцію до погіршення продовольчої безпеки, особливо в областях, де тривають активні бойові дії, і тих, де найбільше переміщених осіб. Серед тих, хто приймає значну популяцію внутрішньо переміщених осіб (ВПО), 20% приймаючих домогосподарств не мають готівки, щоб задовольнити свої основні потреби в їжі та покрити рахунки, а в середньому 80% вдаються до різних механізмів

подолання проблеми та мають борги. ФАО особливо стурбована збоєм в збиранні озимих та весняних посівів; наявність робочої сили в сільському господарстві, на яку впливає переміщення; доступ і наявність сільськогосподарських ресурсів, зокрема палива; порушення логістичних та продовольчих ланцюгів; залишення та обмежений доступ до сільськогосподарських угідь; пошкодження посівів внаслідок бойових дій, особливо в період вегетації навесні; і руйнування активів та інфраструктури продовольчої системи⁴.

Швидка оцінка потреб ФАО на різних рівнях (обласному та районному) вказує на тенденцію до погіршення. Близько 27% областей, які відповіли, де тривають військові дії, і ті, у яких найбільша кількість ВПО, стикаються з негайними проблемами продовольчої безпеки, ще 11% (частково схильні до бойових дій) очікують дефіциту протягом двох місяців, а 22% очікують дефіциту продовольства у другій половині 2022 року.

У областях, де проживає значна кількість ВПО (до 15% їх загального населення), 20% приймаючих домогосподарств не мають готівки, щоб задовольнити свої основні потреби в харчуванні та покрити рахунки, а в середньому 80% вдаються до різних методів подолання борги.

Вирубка дрібної худоби зафіксована в половині областей, а великої жуйної – у 25 відсотках. Україна мала хороший урожай у 2021 році, і, як наслідок, деякі сільські домогосподарства, імовірно, будуть мати продовольчі запаси та/або фінансові ресурси вище середнього, що забезпечить певний буфер, оскільки через конфлікт порушуються засоби до існування та доходи.

Проте, якщо війна триватиме й поширюватиметься, тиск буде посилюватися, доки влітку не стане доступною їжа з наступного врожаю, за умови, що посадка може відбутися.

Для сільських сімей без запасів чи інших ресурсів, з невеликим землеволодінням або без основного доходу, в тому числі багато інвалідів, вдів та людей похилого віку, ситуація буде набагато складнішою.

Сільськогосподарському виробництву загрожує обмежена доступність важливих ресурсів сільського господарства, включаючи насіння, добрива, пестициди, обладнання, паливо та запаси худоби, що виникає через комбінацію матеріально-технічних і фінансових факторів.

Ціни на насіння, добрива та паливо зросли в середньому по країні на 35-45 відсотків, очікується зростання цін і надалі.

Комерційні підприємства не мають фізичного та/або економічного доступу до кормів для тварин та ветеринарних ліків, які є вирішальними для виживання та виробництва кормів для ланцюгів поста-

² Coface (2022). Press Release: Economic consequences of the Russia-Ukraine conflict: Stagflation ahead. 3 p.

³ UN FAO (2022). Ukraine. Humanitarian response update. URL: <https://www.fao.org/3/cb9477en/cb9477en.pdf>.

⁴ UN FAO (2022). Ukraine. Humanitarian response update. URL: <https://www.fao.org/3/cb9477en/cb9477en.pdf>.

вок кормів і ринків. Дефіцит палива та ліквідності є істотними перешкодами для виробництва⁵.

8 квітня 2022 року ФАО опублікувала розширений проект свого переглянутого Плану швидкого реагування (RRP), у якому вимагала 115,4 мільйона доларів США на допомогу 981 627 особам у сільській місцевості до кінця грудня.

На сьогоднішній день ФАО збрала 8,4 мільйона доларів США, щоб охопити 70 941 людину з підтримкою засобів до існування. Маючи більше ресурсів, ФАО зможе охопити більше людей вчасно до весняного сезону.

ФАО працює в Україні, розширюючи діяльність. ФАО вже мала значну присутність у країні – 81 особа. З початку війни програма ФАО була спрямована на гуманітарні програми, і, оскільки персонал зараз знаходиться у відносно безпечних районах, було найнято 12 додаткових національних та міжнародних співробітників, а також 12 спеціалістів із гуманітарних питань для підтримки розширення.

Окремим соціально-економічним наслідком воєнного стану в країні є також, в контексті розгляду продовольчої безпеки, стан ринку праці сільськогосподарської галузі.

Зайнятість у сільській місцевості залишається важливою для значної частини населення України. Незважаючи на те, що в Україні останніми роками частка населення, що проживає в сільській місцевості, зменшується, близько 30% населення країни все ще проживає в сільській місцевості (близько 13,6 млн осіб). Таким чином, зайнятість у сільській місцевості залишається важливим джерелом доходу та засобів до існування, забезпечуючи близько 31 відсотка робочої сили країни (близько 5,7 мільйона осіб)⁶.

Таким чином, до початку війни між Україною та Російською Федерацією ринки праці в сільській місцевості були важливим джерелом засобів до існування та доходу для невеликої частки домогосподарств в Україні. Сільські домогосподарства працювали в різних галузях, здебільшого у сфері послуг (47%), за ними йшли сільське господарство (27%) та промисловість (25%). Сільське господарство також забезпечує працевлаштування близько семи відсотків робітників у міських районах. Таким чином, сільські та міські домогосподарства, які працюють у сільському господарстві, найімовірніше, також сильно постраждають через численні впливи війни на ці сектори та сільські ринки праці.

Крім того, значна частка домогосподарств та окремих осіб у сільській місцевості вже до конфлікту перебувала в безробітті, що посилює їхню вразли-

вість. Рівень безробіття у сільській місцевості та в містах був відносно однаковим (9,4 та 9 відсотків відповідно). Це підкреслює важливість вирішення проблеми безробіття як у сільській, так і в міській місцевості. Уразливі групи стикаються зі значними проблемами, пов'язаними з гідною роботою та працевлаштуванням у сільській місцевості. Рівень безробіття серед молоді майже вдвічі вищий, ніж серед дорослих у сільській місцевості (17 і 9 відсотків відповідно). Участь молоді в робочій силі також вища в сільській місцевості (36 відсотків проти 29 відсотків у міських), що свідчить про те, що сільська молодь змушена приєднатися до робочої сили раніше, ніж міська молодь⁷. Сільські жінки також стикаються з проблемами на сільському ринку праці. У той час як рівень безробіття серед сільських жінок трохи нижчий, ніж рівень безробіття серед сільських чоловіків (8,4 відсотка проти 10,3 відсотка), частка жінок, які не працюють, не навчаються або не навчаються (NEET) (22,5 відсотка) більша за частку сільських чоловіків (13,5%) та міських жінок (18,9%). Це підкреслює, що сільські жінки частіше, ніж їхні міські колеги та чоловіки, залишаються без роботи, а не навчаються та не навчаються, що може свідчити про те, що вони виконують більшу частку неоплачуваної роботи по догляду.

До конфлікту 6,1 мільйона громадян України проживали за кордоном, з яких 53 відсотки проживали в Російській Федерації, потім 6 відсотків у Сполучених Штатах Америки, 5,8 відсотка в Казахстані, 4,7 відсотка в Німеччині, 4,4 відсотка в Польщі та 4 відсотки в Італії⁸. Крім громадян України, які проживають за кордоном, до конфлікту між Україною та Російською Федерацією в Україні було 734 тис. внутрішньо переміщених осіб⁹. Більшість цих переміщень були наслідком конфлікту в Донецькій та Луганській областях, що призвело до економічної міграції з цих регіонів, що призвело, зокрема, до непропорційного переміщення та міграції молодого населення в інші регіони України, а також за кордон¹⁰.

Нинішній конфлікт і криза потенційно вплинуть на ринки праці, зайнятість та умови праці в сільській місцевості. Це також постраждає від базової інфраструктури та надання державних послуг, тоді як

⁷ ILO. Rural and urban labour markets: Different challenges for promoting decent work. Geneva, Switzerland: International Labour Organization; 2020 Oct p. 17. Report No.: 11. Available: https://ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_757960.pdf

⁸ IOM. Ukraine - Migration Overview. In: Migration data portal [Internet]. [cited 30 Mar 2022]. Available: <https://www.migrationdataportal.org/ukraine/migration-overview>

⁹ IDMC. GRID 2021: Internal displacement in a changing climate. Internal Displacement Monitoring Center and Norwegian Refugee Council; 2021 p. 85. Available: https://www.internaldisplacement.org/sites/default/files/publications/documents/grid2021_idmc.pdf#page=38?v=2

¹⁰ OCHA. Humanitarian Needs Overview: Ukraine. OCHA; 2022 p. 128. Available: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/ukraine_2022_hno_eng_2022-02-10.pdf

⁵ UN FAO (2022). Ukraine. Humanitarian response update. URL: <https://www.fao.org/3/cb9477en/cb9477en.pdf>

⁶ UN FAO (2022). The impact of the war in Ukraine on rural labour markets. URL: <https://www.fao.org/3/cb9421en/cb9421en.pdf> (c. 1)

призов та залучення населення до конфлікту вплине на сільську та сільськогосподарську робочу силу в країні. Ці фактори, серед іншого, впливатимуть на ланцюги постачання сільськогосподарської продукції, як нагору, так і вниз за течією, у тому числі через логістичні та виробничі ризики¹¹.

Нещодавні замітки ФАО про вплив конфлікту на продовольчу безпеку вже підкреслювали потенційні загрози продовольчій безпеці та сільськогосподарським ринкам через ризики виробництва¹². Багато з цих виробничих ризиків пов'язані з впливом конфлікту на робочу силу. За оцінками, станом на кінець березня 2022 року близько 6,5 мільйонів осіб були внутрішньо переміщеними особами, а 4 мільйони біженців втекли з України¹³. Станом на 16 березня 2022 року більше половини дорослих внутрішньо переміщених осіб були у віці 40 років і молодше (21 відсоток у віці 18-30 років і 33 відсотки у віці 30-40 років). Більшість ВПО також приїжджали з областей (областей) міста Києва (30 відсотків), Харківської (25 відсотків) та Київської області (15 відсотків)¹⁴. Внутрішнє переміщення в поєднанні з призовом на військову службу та вимогою перебування чоловіків у віці від 18 до 60 років залишатися та брати участь у боротьбі¹⁵ знизило доступність робочої сили в сільській місцевості¹⁶. Українські фермерські господарства вже повідомляли про нестачу робочої сили, оскільки багато їх робітників звільнялися з роботи, додатково наголошуючи на нестачі робочих місць як занепокоєнні щодо відновлення роботи на фермах¹⁷.

Важливим аспектом повоєнного відновлення є подальше посилення інституціональної спроможності України до становлення як члена ЄС.

Найважливішою складовою європейської інтеграції для України є реальний прогрес у здійсненні реформ та модернізації економіки, створенні сприятливого середовища для успішного бізнесу та підприємництва відповідно до європейських стандар-

тів. Польща, Словенія, Словаччина та країни Балтії успішно реалізували цей потенціал, зокрема у розвитку малого та середнього бізнесу, в інвестиційній, фінансовій, бюджетній, податковій, судовій та адміністративній сферах^{18,19}.

В умовах сьогодення питання диверсифікації зовнішньоторговельних зв'язків набуває особливої актуальності. Важливим чинником зниження зовнішньоторговельних ризиків є належна географічна диверсифікація зовнішньоторговельних операцій.

Основними напрямками інституціональних змін (законодавчих) під час повоєнного відновлення економіки країни можуть стати:

- перегляд експортно-імпоротної політики держави та вироблення чітких пропозицій щодо поступового переходу від експорту сировини до виробництва продукції з високою доданою вартістю;

- удосконалення законодавчої бази з метою забезпечення функціонування кредитних та страхових полісів експорту за участю органів влади, а також надання тимчасових гарантій експортного кредиту, що стимулюватиме вихід вітчизняних виробників на ринки країни. ЄС, Азії, Африки та інших країн активніше, спираючись на принципи багатоспрямованої державної зовнішньоекономічної політики;

- розроблення та впровадження комплексних заходів, спрямованих на: демонополізацію економіки, ліквідацію корупції на умовах ведення бізнесу та залучення іноземних та внутрішніх інвестицій; підвищення конкурентоспроможності товарів за рахунок підвищення їх якості та технології та постійне впровадження інноваційної політики, а саме: підвищення технічного рівня, впровадження енергетичних та відновлювальних технологій, підвищення рівня механізації та автоматизації виробництва, науково-технічне та технологічне оновлення виробництва, тощо; створення та впровадження імпортозамінних виробництв: активізація співпраці з виробниками Європейського Союзу у зв'язку з перенесенням виробництва (частково або повністю) в Україну та заміною імпоротної продукції на внутрішніх ринках продукцією національного виробника з обов'язковими стимулами, розробленими в державній програмі²⁰.

Нещодавня ескаляція конфлікту в Україні вже призвела до закриття портів, призупинення операцій з дроблення олійних культур та запровадження вимог щодо експортного ліцензування деяких сіль-

¹¹ FAO. Information Note – The importance of Ukraine and the Russian Federation for global agricultural markets and the risks associated with the current conflict. Food and Agriculture Organization of the United Nations; 2022 p. 41.

¹² Там само

¹³ OCHA, HDX. Ukraine Data Explorer. 2022 [cited 30 Mar 2022]. Available: <https://data.humdata.org/visualization/ukraine-humanitarian-operations/>

¹⁴ IOM. Ukraine Internal Displacement Report. General Population Survey Round 1, 16 March 2022. 2022. Available: https://displacement.iom.int/sites/default/files/public/reports/IOM%20IDP%20Estimates%20UKR%2016MAR2022_Round%201%20full%20report_v2.pdf

¹⁵ CARE. Ukraine: Rapid Gender Analysis Brief. 2022. Available: https://www.careinternational.org/files/files/Ukraine_Rapid_Gender_Analysis_Brief_CARE.pdf

¹⁶ FAO. Ukraine: Note on the impact of the war on food security in Ukraine. 2022; 14

¹⁷ MacDonald A. War in Ukraine Is Already Taking Its Toll on Global Food Supplies. Wall Street Journal. 20 Mar 2022. Available: <https://www.wsj.com/articles/ukraine-war-farming-food-supplies-grain-russia11647796055>. Accessed 30 Mar 2022.

¹⁸ Babenko, V., Pasmor, M., Pankova, Ju., & Sidorov, M. (2017). The place and perspectives of Ukraine in international integration space. Problems and Perspectives in Management, 15(1), 80-92. [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15\(1\).2017.08](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15(1).2017.08)

¹⁹ Molle, W. (2001). The Economics of European Integration. Theory, Practice, Policy. Aldershot, Ashgate, 42(4), 461-491. Retrieved from <https://www.amazon.com/Economics-European-IntegrationTheory-Practice/dp/075462188X>

²⁰ Vlasyuk T.O. (2018) Foreign Trade Security of Ukraine: Trends, Challenges and Directions of Provision. Zaporizhia. pp. 340. State Fiscal Service of Ukraine. <http://sfs.gov.ua/ms/>.

ськогосподарських культур, що може вплинути на експорт зернових та рослинних олій в Україну. місяців вперед. Також невідомо, чи зможе Україна зібрати свій врожай під час тривалого конфлікту. Велика невизначеність також оточує перспективи російського експорту в майбутньому, враховуючи труднощі зі збутом, які можуть виникнути в результаті економічних санкцій, накладених на країну.

Моделювання ФАО, яке оцінює потенційні наслідки раптового та різкого скорочення експорту зерна та насіння соняшнику двома країнами, вказує на те, що ці недоліки можуть бути лише частково компенсовані альтернативним походженням протягом маркетингового сезону 2022/23 років. Спроможність багатьох із цих підприємств збільшити випуск продукції та відвантаження може бути обмежена високими витратами на вхідну сировину. Викликає занепокоєння, що утворився розрив у постачанні у світі може підвищити міжнародні ціни на продукти харчування та корми на 8-22 відсотки вище їх і без того підвищеного рівня.

Якщо конфлікт збереже ціни на сиру нафту на високих рівнях і продовжить скорочення світової експортної участі двох країн після сезону 2022/23, значний розрив пропозиції залишиться на світових ринках зерна та насіння соняшнику, навіть якщо альтернативні країни-виробники розширять свій обсяг виробництва в відповідь на вищі ціни. Це дозволило б підтримувати міжнародні ціни значно вище базового рівня.

В Україні також є побоювання, що конфлікт може призвести до пошкодження інфраструктури внутрішнього транспорту та морських портів, а також інфраструктури зберігання та переробки. Це тим більше, якщо врахувати обмежені можливості альтернатив, таких як залізничний транспорт до морських портів або менші переробні потужності для сучасних установок подрібнення олійних культур, щоб компенсувати їх відсутність.

У більш загальному плані також існують побоювання щодо збільшення страхових премій для суден, призначених до причалу в Чорноморському регіоні, оскільки це може посилити і без того високі витрати на морські перевезення, ще більше посилюючи кінцеві витрати на продовольство з міжнародного походження, сплачувану імпортерами.

Хоча перспективи раннього виробництва озимих культур 2022/23 рр. є сприятливими як в Україні, але конфлікт може перешкодити фермерам займатися своїми полями, збирати врожай і збут їх врожаю, в той час як перебої в основних комунальних послугах можуть також негативно впливати на сільськогосподарську діяльність.

Попередня оцінка ФАО свідчить про те, що в результаті конфлікту від 20 до 30 відсотків площ під озимими зерновими, кукурудзою та соняшником в Україні або не будуть засіяні, або залишаться не

зібраними протягом сезону 2022/23, з урожайністю цих посівів також можуть зазнати негативного впливу.

У випадку з Російською Федерацією, хоча серйозних збоїв у посівах, які вже знаходяться в землі, не здається неминучим, існує невизначеність щодо впливу міжнародних санкцій, накладених на країну, на експорт продовольства. У середньостроковій перспективі втрата експортних ринків може призвести до зниження доходів фермерів, що негативно вплине на майбутні рішення щодо виробництва.

Беручи до уваги важливість зайнятості та засобів до існування в сільській місцевості в Україні, дуже важливо, щоб особи, які приймають політику та рішення, ухвалювали політику та стратегії, спрямовані на вирішення специфічних проблем, які впливають на зайнятість у сільській місцевості, та надавали гідні можливості працевлаштування в сільській місцевості для сільських домогосподарств, включаючи найбільш уразливі групи. сприяють створенню економічних основ фази економічного відновлення та розвитку. Потенційні дії та відповіді можуть полягати в наступному:

1. Заохочення продуктивної зайнятості як частини економічної основи мирного розвитку в нестабільних умовах є надзвичайно важливим. Безробіття, нерівність і відсутність можливостей для працевлаштування можуть ще більше спричинити нестабільність і конфлікти, тому їх слід вирішувати шляхом забезпечення продуктивних і гідних можливостей працевлаштування в сільській місцевості.

2. У короткостроковій перспективі сприяння тимчасовому працевлаштуванню в сільській місцевості може мінімізувати ризик і уникнути подальшої незахищеності бенефіціарів та населення на етапі реконструкції. Наприклад, необхідно сприяти забезпеченню засобів до існування та працевлаштування, зокрема для біженців та внутрішньо переміщених осіб, за допомогою освіти та навчання, надання послуг із запуску мікробізнесу, серед іншого.

3. У ширшому масштабі програми громадської роботи можуть сприяти створенню та відновленню інфраструктури, водночас допомагаючи вразливим працівникам підвищити свою стійкість за рахунок доходу та заробітної плати.

4. Після конфлікту багато сільської молоді втратить більшість засобів до існування. Сприяння зайнятості сільської молоді допоможе зміцнити її стійкість і забезпечити їй стабільні засоби до існування – водночас сприяючи відбудові економіки та розвитку країни.

5. У такому ж ключі слід надавати можливості працевлаштування біженцям і внутрішньо переміщеним особам, які повернулися після конфлікту, щоб підтримати їхню стійку реінтеграцію в сільській місцевості. Останні можуть натомість допомогти сільській місцевості через капітальні інвестиції, передачу навичок і технологій, ноу-хау та їхні

соціальні мережі, створюючи побічні ефекти для громади, що може сприяти відбудові.

Українська гривня досягла рекордно низького рівня щодо долара США на початку березня 2022 року, що, ймовірно, вплинуло на українське сільське господарство, підвищивши його експортну конкурентоспроможність та погіршивши його здатність імпортувати. Хоча на даному етапі їх масштаб залишається неясним, очікується, що спричинені конфліктом збитки виробничому потенціалу та інфраструктурі країни призведуть до дуже високих витрат на відновлення та реконструкцію.

Очікується, що ослаблення економічної активності та знецінення рубля також мають серйозні наслідки для країн Центральної Азії через скорочення потоків грошових переказів, оскільки для багатьох із цих країн грошові перекази становлять значну частину валового внутрішнього продукту (ВВП).

Сільське господарство є економічною основою багатьох країн, що розвиваються, більшість з яких покладаються на долар США для своїх потреб у позиках. Таким чином, стійке підвищення курсу долара США по відношенню до інших валют може мати негативні значні економічні наслідки для цих країн, у тому числі для їхніх агропродовольчих секторів.

Більше того, потенційне зниження зростання ВВП у кількох частинах світу вплине на глобальний попит на агропродовольчу продукцію з негативними наслідками для глобальної продовольчої безпеки, а також, ймовірно, зменшить доступність коштів для розвитку, зокрема, якщо військові витрати зростуть у всьому світі.

Щоб запобігти чи обмежити згубний вплив конфлікту на продовольчий та сільськогосподарський сектори України та Російської Федерації, необхідно докласти всіх зусиль для підтримки міжнародної торгівлі харчовими продуктами та добривами для задоволення внутрішнього та світового попиту. Ланцюги постачання повинні підтримуватися в повному обсязі, включаючи захист зернових культур, худоби, інфраструктури харчової промисловості та всіх логістичних систем.

Щоб поглинути спричинені конфліктом шоки та залишатися стійкими, країни, які залежать від імпорту продовольства з України та Російської Федерації, повинні диверсифікувати джерела своїх продовольчих постачання, покладаючись на інші країни-експортери, на наявні продовольчі запаси або підвищуючи різноманітність своїх продовольчих товарів. вітчизняні виробничі бази.

Вплив конфлікту на продовольчу безпеку на вразливі групи вимагає своєчасного моніторингу та чітко цілеспрямованих заходів соціального захисту, щоб полегшити труднощі, спричинені конфліктом, і сприяти виході з нього. Для допомоги внутрішньо переміщеним особам, біженцям та групам, які безпосередньо постраждали від конфлікту, необхідно розширити охоплення національної системи соціального захисту України шляхом реєстрації додаткових груп населення в Єдиній системі соціальної інформації.

У країнах, які приймають біженців, доступ до існуючих систем соціального захисту та можливостей працевлаштування також має бути полегшений шляхом зняття юридичних бар'єрів доступу та, за потреби, збільшення спроможності систем соціального захисту країн перебування, щоб поглинати додаткове навантаження.

Країни, які постраждали від потенційних збоїв, які виникли внаслідок конфлікту, повинні ретельно зважити заходи, які вони вживають, та їх потенційно шкідливий вплив на міжнародні ринки, в тому числі в довгостроковій перспективі. Зокрема, слід уникати експортних обмежень; вони посилюють волатильність цін, обмежують буферну ємність світового ринку та мають негативний вплив у середньостроковій перспективі.

Необхідно посилити прозорість ринку та політичний діалог, оскільки вони відіграють ключову роль, коли ринки сільськогосподарської продукції знаходяться в невизначеності, а збої необхідно мінімізувати, щоб гарантувати, що міжнародні ринки продовжують належним чином функціонувати, а торгівля продовольчими та сільськогосподарськими продуктами протікає безперебійно.

Інформація про автора:

Перегуда Юлія Андріївна,

кандидат географічних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин

Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад

«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

2, вул. Фрометівська, Київ, 03039, Україна

Information about the author:

Perehuda Yuliia Andriivna,

Candidate of Geographical Sciences,

Associate Professor at the Department of International Relations

PJSC "Interregional Academy of Personnel Management"

2, Frometivska str., Kyiv, 03039, Ukraine